

1. Důchodové pojištění¹

Důchodový systém ČR je založen na povinném základním důchodovém pojištění podle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění (tzv. první pilíř), na doplňkovém penzijním spoření podle zákona č. 427/2011 Sb., které nahradilo penzijní připojištění se státním příspěvkem podle zákona č. 42/1994 Sb. (tzv. třetí pilíř) a od roku 2013 na dobrovolném důchodovém spoření podle zákona č. 426/2011 Sb. (tzv. druhý pilíř).

Systém základního důchodového pojištění je založený na povinné účasti a na průběžném financování (systém pay-as-you-go, zkráceně PAYGO). Jedná se o univerzální systém zabezpečující všechny ekonomicky aktivní osoby, jehož financování probíhá na základě solidarity mezi generacemi. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce. Určité odchylky v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí v případech, kdy jsou k rozhodování příslušné orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

Ze základního důchodového pojištění se poskytují **důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí**. Výše důchodu se skládá ze dvou složek, a to ze základní výměry (stanovené pevnou částkou stejnou pro všechny důchodce) a z procentní výměry stanovené podle délky doby pojištění a výše výdělků. O nároku na důchod, jeho výši a výplátě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení a orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

Legislativa

Po přijetí zákona o důchodovém pojištění v roce 1995 byla přijata řada legislativních změn. Poukázat lze na úpravy účinné od roku 2004, kdy bylo schváleno pokračovat ve zvyšování věkové hranice pro nárok na starobní důchod i po roce 2007, byla omezena možnost předčasného odchodu do důchodu zrušením dočasně kráceného starobního důchodu (s výjimkami pro invalidní a částečně invalidní důchodce), bylo rozhodnuto o redukci hodnocení doby studia a o zrušení podmínky omezující nárok na výplatu starobního důchodu výši příjmu z výdělečné činnosti. Změny v pojistném spočívaly v převedení části příspěvků vybíraných na státní politiku zaměstnanosti do systému důchodového pojištění (zvýšením sazby pojistného na důchodové pojištění z 26 % na 28 %, při současném snížení sazby na státní politiku zaměstnanosti z 3,6 % na 1,6 %) a v postupném zvyšování minimálního vyměřovacího základu pro stanovení pojistného u OSVČ v letech 2004 až 2006.

V roce 2006 došlo ke změnám u částečných invalidních důchodů a vdovských důchodů vyplácených v souběhu s jiným důchodem. Výplata částečných invalidních důchodů, které byly pro výši příjmů z výdělečné činnosti kráceny, nebo které se z tohoto důvodu nevyplácely, náleží v plné výši od splátky důchodu splatné v únoru 2006. Vdovám, kterým vznikl nárok na vdovský důchod před 1. lednem 1996 a kterým byla výše vdovského důchodu omezena, protože úhrn důchodů přesáhl stanovenou nejvyšší výměru, byla od července 2006 výše jejich vdovských důchodů upravena. V souvislosti s přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který zavedl novou dávku – příspěvek na péči – bylo počínajíc rokem 2007 zrušeno vyplácení zvýšení důchodu pro bezmocnost.

Právní úpravou přijatou v roce 2008 (zákon č. 306/2008 Sb.), která nabyla účinnosti v zásadě od 1. ledna 2010, byla realizována I. etapa důchodové reformy, mezi jejíž nejvýznamnější změny lze zahrnout:

- postupné prodloužení doby pojištění potřebné pro vznik nároku na starobní důchod z 25 let na 35 let včetně náhradních dob pojištění nebo na 30 let bez náhradních dob pojištění,
- postupné omezení zápočtu náhradních dob pojištění i pro nárok na starobní důchod na 80 % s výjimkou těchto dob z titulu osobní péče o dítě ve věku do 4 let, o osobu, která je závislá na péči jiné osoby a bývalé základní vojenské služby,

¹ Informace uvedené v této části publikace vychází z Pojistně-matematické zprávy o důchodovém pojištění 2014, vydávané Ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV) <http://www.mpsv.cz/cs/1353>

- plynulé pokračování v postupném zvyšování důchodového věku až na 65 let u mužů a u žen, které nevychovaly žádné dítě nebo jedno dítě a 62 až 64 let (podle počtu vychovaných dětí) u žen, které vychovaly aspoň dvě děti,
- postupné prodloužení období pro možnost předčasného odchodu do starobního důchodu ze tří na pět roků,
- zrušení podmínky pro nárok na výplatu starobního důchodu vedle příjmu z výdělečné činnosti, která spočívala ve sjednání pracovního vztahu nejdéle na dobu jednoho roku,
- zvyšování procentní výměry starobního důchodu za dobu výdělečné činnosti po vzniku nároku na starobní důchod při souběžném pobírání tohoto důchodu,
- změna plného invalidního důchodu na důchod starobní ve stejné výši při dosažení věku 65 let,
- sjednocení dosavadní pevné věkové hranice pro „trvalý“ nárok žen na vdovský a mužů na vdovecký důchod na věk o 4 roky nižší, než činí důchodový věk pro muže stejného data narození,
- nové vymezení invalidity (zavedení třístupňové invalidity) s „trvalou“ ochranou výše dosavadních částečných invalidních důchodů v případě změny invalidity z II. stupně invalidity na I. stupeň,
- sjednocení věkové hranice, ke které se zjišťuje tzv. dopočtená doba pro výši procentní výměry invalidního důchodu, pro muže a ženy
- zrušení doby studia získané v období po účinnosti návrhu zákona jako náhradní doby pojištění s výjimkou posuzování nároku na invalidní důchod,
- zvýšení redukce procentní výměry při předčasném odchodu do starobního důchodu z 0,9 % na 1,5 % výpočtového základu, a to od 721. kalendářního dne za každých i započatých 90 kalendářních dnů.

Změna zákona o důchodovém pojištění byla přijatá v roce 2011 (zákon č. 220/2011 Sb.). Novela zákona o důchodovém pojištění obsahuje další opatření přispívající ke zlepšení finanční udržitelnosti základního důchodového pojištění a zpřesňující současnou právní úpravu.

K nejvýznamnějším změnám z hlediska této novely patří:

- stanovení základní výměry důchodu. Výše základní výměry důchodů se vždy stanoví ve výši 9 % průměrné mzdy,
- stanovení výše redukčních hranic a zápočtu částek osobního vyměřovacího základu pro zjištění výpočtového základu. Zákon jednoznačně stanoví pravidla pro určení výše redukčních hranic ve vazbě na průměrnou mzdu a v závislosti na výši redukčních hranic procentní sazby pro stanovení částek, která se započtou do výše výpočtového základu z výše osobního vyměřovacího základu. Ke změnám bude docházet postupně v pětiletém přechodném období,
- pokračování ve zvyšování důchodového věku a urychlení sjednocení důchodového věku pro muže a ženy tak, že ke sjednocení důchodového věku dojde v roce 2041. Pro narozené v roce 1975 bude platný již jednotný důchodový věk 66 let a 8 měsíců, který se bude zvyšovat o 2 měsíce za každý rok narození po roce 1975,
- pozvolnější odstupňování procentní sazby pro snížení výše procentní výměry předčasného starobního důchodu tak, že pro důchody přiznané po 31. prosinci 2011 se výše procentní výměry důchodu snižuje za každých i započatých 90 kalendářních dnů v období od 361. do 720. dne o 1,2 % výpočtového základu (oproti současným 0,9 % výpočtového základu).
- zrušení výplaty jednorázové dávky při zániku nároku na vdovský, resp. vdovecký důchod z důvodu uzavření nového manželství pro nároky vzniklé po 31. prosinci 2011,
- zkrácení lhůty pro možnost opětovného vzniku nároku na vdovský či vdovecký důchod, pokud dojde znovu ke splnění zákonem stanovených podmínek, z pěti let na dva roky pro nároky vzniklé po 31. prosinci 2011,
- stanovení výše vyplácených důchodů výhradně podle zákonem stanoveného postupu a podle statisticky zjištěného růstu indexu spotřebitelských cen a jedné třetiny růstu reálných mezd.

Dobrovolné důchodové systémy (druhý a třetí pilíř) jsou pojaty jako individuální spoření na důchod v soukromých penzijních společnostech a jsou založené na kapitálovém financování.

Účastníci systému doplňkového penzijního spoření (dříve penzijního připojištění se státním příspěvkem) mohou získat státní příspěvek v závislosti na výši příspěvku účastníka a jejich nároky ze základního důchodového pojištění nejsou účastí v tomto systému ovlivněny. Výše výplat dávek tohoto systému se na příjmech důchodců podílí zatím jen zanedbatelnou měrou.

Výdaje na důchody

Základními parametry, které ovlivňují výdaje na důchody, jsou počet důchodců, resp. důchodů a výše důchodů ovlivňovaná především valorizacemi důchodů.

Nejvyšší podíl na výdajích na důchodové pojištění mají výdaje na starobní důchody. Je to dáno tím, že z celkového počtu příjemců důchodů je nejvíce důchodců starobních a úroveň starobních důchodů je nejvyšší ve srovnání s úrovní ostatních druhů důchodů. Ke skokovému zvýšení tohoto podílu (téměř o 5 procentních bodů) došlo v roce 2010 v důsledku toho, že zákonem o důchodovém pojištění byly transformovány invalidní důchody osob starších 65 let na důchody starobní. Stejný důvod vedl i ke snížení podílu výdajů na invalidní důchody. K trvalému snižování podílu výdajů dochází u vdovských důchodů v důsledku snižujícího se počtu vdovských důchodů a zejména samostatně vyplácených, které nejsou kráceny pro souběh s jiným důchodem.

Celkové výdaje Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) na důchody v roce 2014 vzrostly meziročně o téměř 3 mld. Kč a dosáhly výše 376,4 mld. Kč (tj. 78,6% všech prostředků na sociální výdaje MPSV v roce 2014). Na konci roku 2014 byl zaznamenán mírný meziroční nárůst celkového počtu důchodců ovlivněný zejména vyššími počty starobních důchodců, který v prosinci 2014 dosáhl 2 863,2 tis. osob (z toho 2 355,1 tis. představovali důchodci starobní), tj. meziročně o 0,2 % více. (viz tabulka č. 1)

Tab. 1: Výdaje na důchody podle druhu důchodu (civilní sektor)¹⁾

v mil. Kč

Rok	Důchod							Celkem
	starobní	invalidní pro invaliditu stupně			vdovský	vdovecký	sirotčí	
		III. ¹⁾	II. ²⁾	I.				
2009	243 636	44 380	16 609	-	21 576	2 249	3 254	331 705
2010	265 985	30 870	4 295	12 516	21 018	2 263	3 214	340 162
2011	284 614	29 504	5 116	12 831	21 483	2 385	3 301	359 234
2012	295 140	28 067	5 250	12 159	21 463	2 443	3 341	367 864
2013	300 574	26 903	5 457	11 781	21 935	2 519	3 166	372 335
2014	305 668	26 062	5 608	11 683	21 731	2 553	3 101	376 406

1) Do roku 2009 výdaje na plně invalidní důchody.

2) Do roku 2009 výdaje na částečné invalidní důchody.

3) Dávky podle předpisů platných před účinností zákona č. 155/1995 Sb.

*) Čisté výdaje v roce bez záloh poštám na výplatu důchodů. Od roku 1999 bez bezmocnosti - dříve včetně.

Civilní sektor - nejsou zahrnuty údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR.

Zdroj dat: ČSSZ

Počet důchodců

Celkový počet důchodců se výrazně zvýšil v roce 2011, a to především v důsledku zvýšení počtu starobních důchodců, zejména těch, jimž je vyplácen trvale krácený předčasný starobní důchod. K výrazné změně došlo od roku 2010 i v počtech starobních a invalidních důchodců, neboť od 1. ledna 2010 byl u 109 tis. osob starších 65 let ze zákona změněn jejich invalidní důchod na starobní ve stejné výši. Od stejného data pak došlo ke zrušení plných a částečných invalidních důchodů a jejich přeměnu na invalidní důchody pro invaliditu I., II. a III. stupně. Pokračovalo snižování počtu žen i mužů pobírajících samostatně vyplácený vdovský nebo vdovecký důchod a snižování počtu sirotčích důchodů. Snižování počtu samostatně vyplácených vdovských a vdoveckých důchodů souvisí s tím, že důchodci využívají možnosti odchodu do předčasného starobního důchodu a samostatný vdovský nebo vdovecký důchod pak pobírají pouze ti, kteří nemají na přímý důchod nárok, nebo pečují o děti (těch však také ubývá, obdobně jako se snižuje počet sirotčích důchodů). Po výrazném nárůstu počtu důchodců v roce 2011 došlo v letech 2012 a 2014 ke snížení jejich počtu, zejména v důsledku snížení počtu nekrácených starobních důchodů. Rovněž počet vdovských a vdoveckých důchodů vyplácených samostatně se nadále snižoval. Postupně se

mírně snižuje podíl žen na celkovém počtu důchodců. Zatímco v roce 2009 činil tento podíl 61 %, do roku 2014 se snížil na 60 %. (viz tabulka č. 2 a graf. č. 1).

Tab. 2: Počet důchodců podle druhu důchodu v letech 2009 - 2014 ^{*)}

v tis.

Rok	Starobní					Poměrný starobní ⁵⁾	Invalidní			Vdovský a vdovecký ⁸⁾	Sirotčí	Celkem
	celkem	nekrácený		krácený			pro invaliditu stupně					
		k věk. hr. ¹⁾	po inval. ²⁾	trvale ³⁾	dočasně ⁴⁾		III. ⁶⁾	II. ⁷⁾	I.			
celkem												
2009	2 093	1 698	-	392	3	15	370	216	-	49	47	2 790
2010	2 246	1 709	108	425	3	14	244	55	167	47	46	2 819
2011	2 327	1 716	109	499	3	13	228	58	159	42	46	2 873
2012	2 329	1 695	110	521	3	12	216	63	160	40	46	2 866
2013	2 329	1 675	110	541	3	11	206	66	161	39	45	2 858
2014	2 345	1 669	110	563	3	10	199	67	162	36	44	2 863
muži												
2009	760	601	-	158	2	2	185	114	-	7	21	1 089
2010	832	611	46	174	2	2	129	29	88	7	20	1 108
2011	873	615	46	210	1	2	120	31	84	7	22	1 139
2012	880	608	47	221	1	2	114	34	82	7	22	1 141
2013	885	608	47	230	1	2	110	35	82	7	22	1 142
2014	897	609	46	240	1	2	106	36	81	6	21	1 147
ženy												
2009	1 333	1 097	-	234	2	14	185	101	-	42	26	1 701
2010	1 413	1 098	62	251	2	13	115	26	79	39	26	1 711
2011	1 454	1 101	63	289	2	12	107	27	76	35	24	1 734
2012	1 449	1 084	63	300	1	11	101	29	78	34	24	1 725
2013	1 444	1 067	64	311	1	10	97	31	80	32	23	1 716
2014	1 448	1 059	64	323	1	9	94	32	81	30	22	1 716

1) Starobní důchod přiznaný po dosažení důchodového věku (nekrácený = starobní důchod přiznaný po dosažení důchodového věku).

2) Starobní důchod přiznaný invalidnímu důchodci po dosažení 65 let věku (nekrácený = starobní důchod přiznaný po dosažení důchodového věku).

3) Trvale krácený = až 3 roky před věkovou hranicí přiznaný starobní důchod podle § 31 zák. č. 155/1995 Sb.

4) Dočasně krácený = až 2 roky před věkovou hranicí přiznaný starobní důchod podle § 30 zák. č. 155/1995 Sb.

5) Poměrný starobní = starobní důchody přiznané podle § 26 zák. č. 100/1988 Sb. a podle § 29 písm. b) zák. č. 155/1995 Sb. (krátká doba pojištění).

6) Do roku 2009 plně invalidní důchody

7) Do roku 2009 částečně invalidní důchody

8) U vdovských, vdoveckých a sirotčích jen důchody vyplácené samostatně (bez souběhu s důchodem starobním nebo invalidním).

*) Nejsou zahrnuty důchody vyplácené do ciziny. Uvedené údaje jsou k 31. 12. daného roku.

Zdroj dat: ČSSZ

Výše důchodů

Průměrná výše vyplácených důchodů je ovlivňována především zvyšováním vyplácených důchodů. Jejich růst je ovlivňován též tzv. generační obměnou, jejímž důsledkem je, že průměrná výše vyplácených důchodů by rostla, i kdyby důchody nebyly valorizovány, protože zanikají důchody starších důchodců, které jsou v průměru nižší než důchody nově přiznávané².

Od roku 2003 byly vyplácené důchody pravidelně zvyšovány v lednu každého roku, přičemž zvýšení se stanovilo tak, aby u průměrného starobního důchodu činilo nejméně 100 % růstu cen a dále též nejméně jednu třetinu růstu reálné mzdy. V roce 2008 byla zákonem č 178/2008 Sb. nově stanovena podmínka pro

² Průměrná výše zaniklých důchodů není již několik let ČSSZ sledována.

zvýšení důchodů v mimořádném termínu již při růstu cen alespoň o 5 % (dříve až při růstu cen alespoň o 10 %). Současně bylo stanoveno, že v roce 2008 se důchody zvýší mimo pravidelný termín od splátky důchodu splatné v srpnu, takže v roce 2008 byly důchody zvýšeny dvakrát. Pro zvýšení důchodů v pravidelném termínu od ledna 2010 činilo podle zákona stanovené minimální zvýšení 0,9 % a nedošlo tedy k naplnění 2 % podmínky pro povinné provedení valorizace. Vláda se proto v souladu se svými úspornými kroky rozhodla nezvyšovat důchody od ledna 2010. Vyplácené důchody byly zvýšeny až od ledna 2011. Zákonem č. 314/2012 Sb., bylo z důvodů potřebného snížení růstu výdajů na důchody přijato dočasné omezení pro zvýšení důchodů v letech 2013 – 2015 spočívající v tom, že zvýšení důchodů se stanoví podle jedné třetiny růstu cen a jedné třetiny růstu reálné mzdy.

Zákon č. 183/2014 Sb. ukončil platnost pravidla snížené valorizace důchodů a od ledna 2015 se důchody opět zvyšují podle 100 % nárůstu cen a jedné třetiny nárůstu reálné mzdy. Vzhledem k nižším částkám zvýšení důchodů v letech 2013 a 2014 bylo dále stanoveno, že zvýšení vyplácených důchodů v lednu 2015 musí dosáhnout výše, která bude u průměrného samostatně vypláceného starobního důchodu činit nejméně 1,8 %.

Tab. 3: Průměrné měsíční výše sólo vyplácených důchodů (2006 - 2014) ¹⁾

v Kč

Rok	Starobní					Poměrný starobní ⁵⁾	Invalidní pro invaliditu stupně			Vdovský a vdovecký ⁸⁾	Sirotčí	Celkem
	celkem	nekrácený		krácený			III. ⁶⁾	II. ⁷⁾	I.			
		k věk. hr. ¹⁾	po inval. ²⁾	trvale ³⁾	dočasně ⁴⁾							
celkem												
2009	10 062	10 412	-	8 903	8 433	4 511	9 681	6 076	-	6 567	5 145	9 413
2010	10 138	10 531	9 760	8 989	8 456	4 407	9 656	6 671	6 140	6 575	5 194	9 506
2011	10 567	11 008	10 158	9 460	8 761	4 473	10 004	6 748	6 094	6 814	5 428	9 913
2012	10 793	11 274	10 368	9 641	8 934	4 420	10 141	6 714	6 021	6 929	5 544	10 093
2013	10 985	11 498	10 535	9 806	9 082	4 405	10 245	6 675	5 989	7 046	5 657	10 249
2014	11 090	11 630	10 616	9 893	9 136	4 331	10 262	6 662	5 911	7 083	5 703	10 337
muži												
2009	11 189	11 536	-	9 982	9 416	4 249	10 301	6 384	-	5 580	5 114	10 311
2010	11 254	11 657	10 758	10 073	9 457	4 178	10 142	6 978	6 432	5 660	5 153	10 408
2011	11 714	12 177	11 179	10 571	9 858	4 294	10 482	7 036	6 399	5 920	5 414	10 835
2012	11 962	12 472	11 396	10 762	10 074	4 285	10 597	6 997	6 336	6 076	5 534	11 034
2013	12 165	12 713	11 559	10 929	10 277	4 301	10 676	6 961	6 305	6 240	5 645	11 202
2014	12 274	12 853	11 640	11 014	10 358	4 284	10 664	6 945	6 222	6 314	5 693	11 298
ženy												
2009	9 149	9 482	-	8 096	7 175	4 597	8 925	5 718	-	6 743	5 169	8 636
2010	9 204	9 591	8 477	8 154	7 202	4 491	9 075	6 310	5 806	6 744	5 226	8 721
2011	9 599	10 031	8 867	8 559	7 445	4 545	9 435	6 405	5 752	6 989	5 440	9 102
2012	9 797	10 264	9 100	8 718	7 596	4 478	9 596	6 375	5 683	7 104	5 554	9 261
2013	9 970	10 463	9 304	8 868	7 717	4 453	9 730	6 338	5 659	7 216	5 668	9 402
2014	10 065	10 580	9 420	8 947	7 755	4 354	9 784	6 338	5 598	7 250	5 713	9 481

1) Starobní důchod přiznaný po dosažení důchodového věku (nekrácený = starobní důchod přiznaný po dosažení důchodového věku).

2) Starobní důchod přiznaný invalidnímu důchodci po dosažení 65 let věku (nekrácený = starobní důchod přiznaný po dosažení důchodového věku).

3) Trvale krácený = až 3 roky před věkovou hranicí přiznaný starobní důchod podle § 31 zák. č. 155/1995 Sb.

4) Dočasně krácený = až 2 roky před věkovou hranicí přiznaný starobní důchod podle § 30 zák. č. 155/1995 Sb.

5) Poměrný starobní = starobní důchody přiznané podle § 26 zák. č. 100/1988 Sb. a podle § 29 písm. b) zák. č. 155/1995 Sb. (krátká doba pojištění).

6) Do roku 2009 plně invalidní důchody

7) Do roku 2009 částečné invalidní důchody

8) U vdovských, vdoveckých a sirotčích jen důchody vyplácené samostatně (bez souběhu s důchodem starobním nebo invalidním).

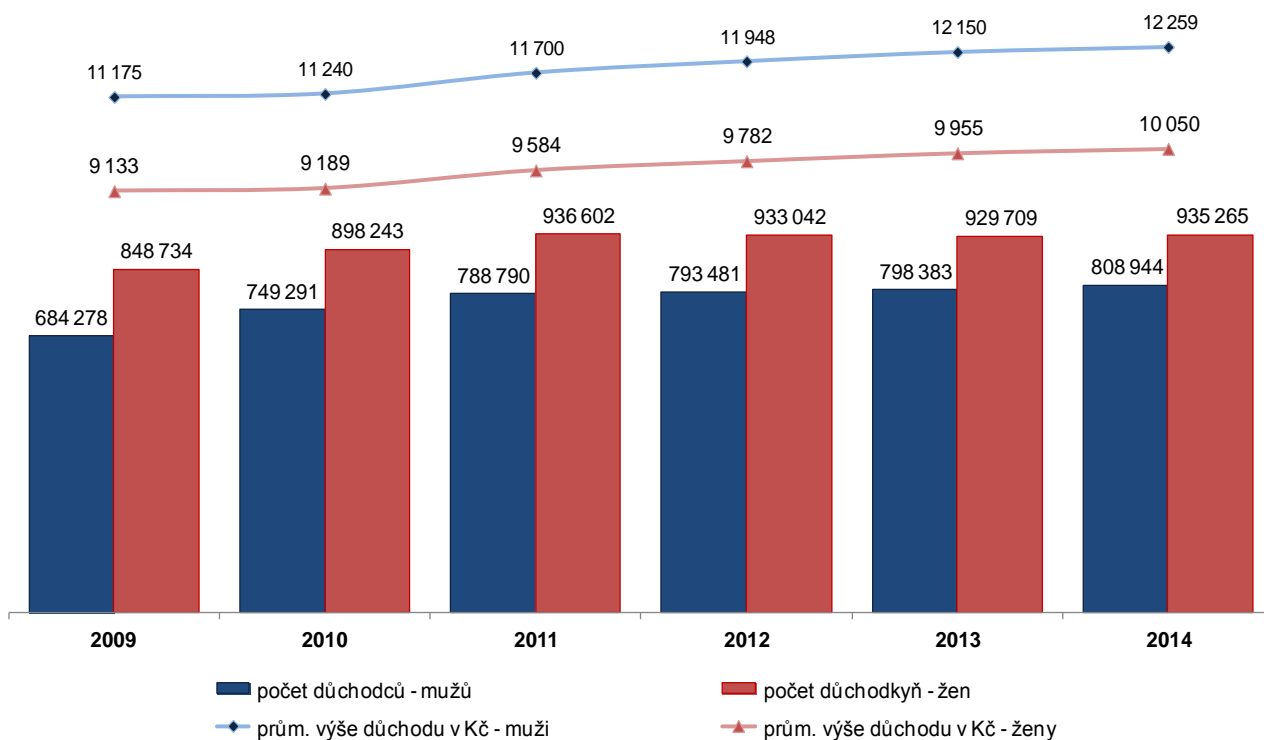
*) Nejsou zahrnuty důchody vyplácené do ciziny.

Zdroj dat: ČSSZ

V roce 2014 historicky poprvé průměrný starobní důchod u žen překročil částku 10 tisíc korun, ženy pobíraly v průměru 10 050 korun. I v uplynulém roce 2013 ovšem měly důchody nižší než muži, kteří dostávali průměrně 12 259 korun. Celková průměrná výše starobního důchodu v roce 2014 činila 11 075 Kč, tj. o 105 Kč více oproti roku 2013. Starobních důchodů bylo loni vyplaceno 2 355 144, počet všech vyplácených důchodů za loňský rok činil 3 485 257. Ve srovnání s rokem 2013 se mírně zvýšil i počet důchodců v České republice - v roce 2014 jich bylo o 5 354 více. Stoupl rovněž počet vyplácených důchodů a mírně vzrostly výdaje na důchody. Vzestupný trend zaznamenala Česká správa sociálního zabezpečení

(ČSSZ) v počtu vyplácených předčasných důchodů. Zatímco v roce 2013 jich bylo 543 356, v roce 2014 jich přibylo dalších 22 570.

Graf č.1: Počet důchodců a průměrná výše sólo starobních důchodů dle pohlaví (2009 – 2014)^{*)}

* sólo= důchod vyplácen samostatně (bez současně vypláceného pozůstalostního důchodu)

Zdroj dat: ČSSZ

Další informace o důchodovém pojištění jsou dostupné na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) <http://www.mpsv.cz/cs/> nebo na internetových stránkách České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/>.

